

Spis treści

Wprowadzenie	9
1. Region ekonomiczny i jego rola w globalizującej się gospodarce	15
1.1. Definicja regionu ekonomicznego i jego miejsce w globalnej przestrzeni – nowe cechy, funkcje i działania	15
1.2. Najnowsze koncepcje rozwoju regionalnego	24
1.3. Szanse i zagrożenia rozwoju regionów we współczesnej przestrzeni społeczno-ekonomicznej	42
2. Nowe zjawiska w rozwoju współczesnego regionu	59
2.1. Czynniki egzogeniczne rozwoju jednostek przestrzennych	59
2.2. Sieci jako efektywna stymulanta rozwoju regionów ekonomicznych	80
2.2.1. Pojęcie i formy przestrzennych sieci gospodarczych	87
2.2.2. Charakterystyka środowisk sieciowych na przykładzie regionalnych systemów innowacyjnych	97
2.3. Kapitał społeczny, ludzki i kreatywny a rozwój regionalny	108
3. Zmiany sytuacji regionów ekonomicznych w integrującej się Europie	123
3.1. Ewolucja paradygmatów rozwoju społeczno-ekonomicznego w europejskiej przestrzeni regionów	123
3.2. Reguły gospodarki uczącej się a wyzwania wobec wspólnotowej polityki regionalnej	136
3.3. Narzędzia <i>strategic policy intelligence</i> w zarządzaniu regionami europejskimi	152
3.4. Rozwój sektora kreatywnego w regionach metropolitalnych Unii Europejskiej	161
4. Polskie województwo nowym regionem ekonomicznym – mit czy rzeczywistość?	174
4.1. Tendencje rozwoju polskiej przestrzeni społeczno-gospodarczej – źródła i kierunki	174
4.2. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województw w Polsce u progu XXI wieku	188
4.3. Wrocław węzłem międzynarodowych połączeń sieciowych	199

4.4. Perspektywy kształtowania się e-regionu na przykładzie Dolnego Śląska.....	210
Zakończenie	229
Załączniki.....	235
Bibliografia	245
Spis rysunków.....	267
Spis tabel.....	268
Summary	270

Wprowadzenie

Postępujące procesy globalizacji, a właściwie glokalizacji i internacjonalizacji, oraz turbulencje wywołane światowym kryzysem finansowym powodują wzrost zainteresowania problemami regionalnymi. Regionalizm pozwala na większe zaangażowanie społeczności lokalnych w procesy przeobrażeń społeczno-ekonomicznych i przez to na optymalną realizację wyzwań, stojących przed krajami, będącymi członkami Unii Europejskiej. Ponadto dla gospodarujących jednostek i społeczeństw niezwykle istotna jest wiedza o społecznych, ekonomicznych, przestrzennych, politycznych i kulturowych uwarunkowaniach ich działania. W analizach struktury społeczno-ekonomicznej regionów szczególną rolę odgrywa sposób lokalizacji w przestrzeni poszczególnych podmiotów gospodarczych, kształtowania się ich wzajemnych powiązań, formowania się ich skupisk, różnicowania się form, typów i efektów ich działalności.

Współczesna, wciąż pogłębiająca się niejednorodność świata sprawia, że istnieje, uzasadniona względami poznawczymi i praktycznymi, potrzeba analizy przestrzennych struktur społeczno-ekonomicznych i procesów dokonujących się w tych strukturach oraz badania ich uwarunkowań i następstw, zwłaszcza wynikających z powiązań człowieka (i jego gospodarki) z otaczającym go środowiskiem, a w konsekwencji studiów dotyczących zmieniającej się roli regionów ekonomicznych w nowych realiach społeczno-gospodarczych XXI wieku. Działania te są podejmowane w oparciu o różnorodne teorie i modele, ujmujące ogólne prawa rządzące kształtowaniem się jednostek terytorialnych. Podstawą wykształconych koncepcji rozwoju regionalnego jest, według autorki, sieciowy paradygmat innowacyjności. Innowacyjność i wiedza regionu zostały uznane w założeniach wielu teorii rozwoju regionalnego za najważniejsze czynniki gospodarki regionalnej. Pokazują one, w jaki sposób budować konkurencyjność regionu na bazie endogenicznego potencjału wzrostu. Obecnie obowiązujące modele rozwoju regionalnego kładą nacisk na mobilizację wewnętrznego potencjału lokalizacji, który ma być źródłem przewagi konkurencyjnej układów przestrzennych. Powszechnie wdrażane są założenia pokrewnych koncepcji regionów uczących się, klastrów innowacyjnych czy sektorów kreatywnych w specyficznym układzie cywilizacyjnym, zdeterminowanym procesami modernizacji i westernizacji. Modele rozwoju regionalnego, oparte na endogenicznym i wiedzopochodnym potencjale wzrostu, obrazują nowe zdolności regionu w zakresie realizacji procesów innowacji, gwarantujących samoodnowę w zglobalizowanym i szybko zmieniającym się otoczeniu gospodarczym.

Zdolność innowacyjna kreatywnego regionu – rozumianego w kategoriach organizmu systemowego, jest determinowana zdolnością usieciowienia i kolektywnego uczenia się. Systemowe podejście do innowacji dało początek koncepcji tworzenia

nowych mechanizmów rozwoju regionalnego. Obecnie centralnym punktem zarządzania regionem stały się kwestie współdziałania i interaktywne procesy tworzenia, dyfuzji i zastosowania wiedzy, innowacji i kreatywności przez regionalnych aktorów. Tworzenie regionalnych sieci powiązań umożliwia wzajemne uczenie się uczestników procesu innowacji i wzmacnia elastyczność wspólnego działania. Szczególną rolę odgrywają również społeczne aspekty procesów innowacyjnych, które często przebiegają według niepisanych zasad i tradycji kulturowych oraz tłumaczą procesy usieciowienia¹.

Studia literaturowe wskazują, iż współczesne zmiany organizacji gospodarki światowej są wynikiem zachodzących równocześnie i współzależnych procesów: 1) rewolucji technologicznej, opartej głównie na technologiach informatycznych, 2) formowania się gospodarki sieciowej, 3) zmian paradygmatu rozwojowego, polegających na przechodzeniu od gospodarki przemysłowej do gospodarki informacyjnej, gospodarki opartej na wiedzy czy szerzej – gospodarki uczącej się. W aspekcie przede wszystkim tych wyzwań przeprowadzone zostały rozważania i badania nad problemami rozwoju regionu ekonomicznego u progu drugiej dekady XXI wieku.

Jednak nie każda gospodarka narodowa podlega tym przemianom w równym stopniu i tempie. W skali światowej można mówić o kilku rdzeniach tego procesu. Różnice zauważalne są także na poziomie regionalnym. Co więcej, współczesną gospodarkę światową charakteryzuje wzrost znaczenia regionów i miast w rozwoju gospodarczym. Wynika to niewątpliwie z erozji państwa terytorialnego, które z jednej strony jest zmuszone ograniczać suwerenność na rzecz organizacji i instytucji o charakterze ponadnarodowym, z drugiej natomiast oddaje część swych uprawnień społecznościom regionalnym i lokalnym. Regiony stają się zatem znaczącymi podmiotami systemu gospodarki światowej ze względu na ich większą – w porównaniu z państwem – zdolność elastycznej adaptacji do zmieniających się uwarunkowań rynkowych, technologicznych i kulturowych. Jest to szczególnie istotna przesłanka w dobie obecnego kryzysu ekonomicznego.

Weryfikacja postawionych hipotez badawczych dowodzi, że procesy kształtujące współczesną gospodarkę są nieuchronne, wyznaczają nowe uwarunkowania makroekonomiczne działań przedsiębiorstw, a co za tym idzie również rozwoju regionów. W szczególności regiony, stając się nowym podmiotem zarówno w przekrojach krajowych, jak i międzynarodowych, zaczynają coraz silniej podlegać mechanizmom i zjawiskom charakterystycznym dla współczesnej gospodarki. Stąd duże znaczenie podjętego w monografii tematu – z teoretycznego i z praktycznego

---

¹ P. Pachura, *Analiza potencjału budowy efektywnych struktur transgranicznych sieci innowacyjnych na przykładzie województwa śląskiego oraz regionów Czech i Słowacji*, Częstochowa 2009, s. 27. Materiały do projektu pt.: „Transgraniczne sieci innowacyjne w procesie zarządzania rozwojem regionalnym na przykładzie województwa śląskiego, śląsko-morawskiego kraju (Czechy) oraz kraju żylińskiego (Słowacja)”, realizowanego w ramach konkursu dotacji organizowanego przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna.

punktu widzenia. Ważność teoretyczna polega na tym, że w warunkach polskich mamy nadal do czynienia z dość skromną wiedzą na temat funkcjonowania struktur dysypatywnych regionów oraz metod zarządzania nimi, a przede wszystkim z możliwościami oddziaływania na potencjał innowacyjny regionów w wyniku powiązań sieciowych podmiotów działających w kreatywnym otoczeniu.

Okoliczności te stanowią przesłankę do podjęcia badań nad problematyką zmieniającej się roli regionów we współczesnym rozwoju społeczno-gospodarczym. Problem ten jest zidentyfikowany, lecz nie został jeszcze rozpoznany w wystarczającym stopniu i nadal, pomimo dużego znaczenia tematyki, jest przedmiotem ograniczonych badań, co uniemożliwia formułowanie ogólnych ocen i wyciąganie trafnych wniosków. Stanowi więc nadal problem badawczy. Co więcej, same pojęcia przestrzennych sieci gospodarczych, struktur dysypatywnych czy miast/regionów uczących się są, jak dotąd, różnie definiowane i interpretowane. Dostępne na polskim rynku wydawniczym prace ukazują tę problematykę jedynie w ujęciu opisowym statycznym, bez uwzględnienia możliwości oddziaływania tych zjawisk na siebie i sformułowania na podstawie uzyskanych wyników rekomendacji dla działań sprzyjających rozwojowi nowej struktury regionu ekonomicznego. W pracy przykładem aplikacyjnym jest region dolnośląski.

Problemem badawczym, stanowiącym motywację do przygotowywania niniejszej monografii, jest ocena stopnia złożoności (kompleksowości) procesu funkcjonowania współczesnego regionu ekonomicznego w usieciowionej, kreatywnej strukturze przestrzennej, będącej następstwem ewolucji paradygmatów rozwoju społeczno-ekonomicznego i wzrastającej roli paradygmatu holistycznego, ekologicznego i sieciowego. Usystematyzowania i rozwinięcia wymaga również problematyka czynników i mierników potencjału gospodarczego regionów, a także wypracowanie ogólnych sposobów i metod pozytywnych zmian struktury sieciowej podmiotów funkcjonujących w polskiej przestrzeni gospodarczej.

Tytuł monografii w znacznej mierze determinuje cel badawczy pracy. Celem tym jest zidentyfikowanie uwarunkowań zmieniania się roli regionów we współczesnym rozwoju społeczno-gospodarczym oraz przedstawienie rekomendacji dla interesariuszy rozwoju regionalnego w zakresie skutecznej implementacji podjętych przez nich działań. Przyjmuje się, że rezultaty przeprowadzonych analiz i badań, zilustrowane w kolejnych rozdziałach opracowania, pozwolą na osiągnięcie przyjętych celów szczegółowych, jakimi są:

a) określenie sytuacji regionów ekonomicznych w dynamicznie zmieniającym się innowacyjnym środowisku klastrowym, organizacji uczących się i kreatywnych podmiotów,

b) wskazanie możliwości i skutków wykorzystania nowoczesnych narzędzi Strategic Policy Intelligence, takich jak: ewaluacja, *technology assessment*, benchmarking, foresight w zarządzaniu regionami europejskimi,

c) szczegółowy opis przekształceń struktury społeczno-ekonomicznej regionów w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem nowego wymiaru kapitału społecznego, ludzkiego i kreatywnego,

d) poznanie wpływu przestrzennych sieci gospodarczych na strukturę gospodarki regionów i dynamikę ich rozwoju, przede wszystkim na Dolnym Śląsku.

Układ pracy wynika z kolejności postępowania przy realizacji celu pracy. Opracowanie składa się z czterech rozdziałów merytorycznych, poprzedzonych wprowadzeniem i podsumowanymi zakończeniem. W rozdziale pierwszym przedstawione zostały podstawowe zagadnienia związane z rozwojem regionalnym: pojęcie regionu i jego rola w globalizującej się przestrzeni, istota rozwoju regionalnego i czynniki go determinujące, najnowsze koncepcje regionu ekonomicznego. Wskazano także potencjalne szanse i zagrożenia we współczesnym rozwoju regionalnym.

W rozdziale drugim określono przyczyny tworzenia się nowych relacji w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz zidentyfikowano i sklasyfikowano układy sieciowe na przykładzie regionalnych systemów innowacyjnych. Przeprowadzono dokładną ewaluację zmian zachodzących w gospodarce światowej w przekroju regionów w świetle procesu internacjonalizacji i internalizacji gospodarki sieciowej. Zwrócono także uwagę na rolę czynników egzogenicznych rozwoju jednostek przestrzennych w gospodarce opartej na wiedzy, a szczególnie w sektorze wysokich technologii (Information and Communication Technologies).

W rozdziale trzecim opisane zostały zmiany znaczenia regionów ekonomicznych w integrującej się Europie w aspekcie ewolucji paradygmatów rozwoju społeczno-ekonomicznego i nowe reguły Lundvallowskiej gospodarki uczącej się, stanowiące wyzwania dla wspólnotowej polityki regionalnej. Jednym z podstawowych zagadnień tego rozdziału jest również ukazanie roli narzędzi Strategic Policy Intelligence w zarządzaniu regionami europejskimi, w tym przede wszystkim polskimi.

Rozważania podjęte w rozdziale czwartym stanowią natomiast próbę odpowiedzi na pytanie, czy województwo zasługuje na miano regionu ekonomicznego. W związku z tym dokonana została charakterystyka innowacyjnych uwarunkowań rozwoju infrastruktury metropolitalnej w regionie dolnośląskim oraz określona pozycja Wrocławia jako węzła międzynarodowych połączeń sieciowych. Ta część opracowania stanowi także kompleksową analizę perspektyw kształtowania się e-regionu jako nowej formy regionu ekonomicznego (na przykładzie Dolnego Śląska).

Pracę zamyka podsumowanie, obejmujące rozważania i oceny dotyczące przeprowadzonych analiz, mogące mieć spore znaczenie dla praktyki regionalnych organów planowania. W zakończeniu zamieszczono również wnioski odnoszące się do ewentualnych możliwości i dylematów rozwoju regionu ekonomicznego oraz do poprawy poziomu konkurencyjności bazy ekonomicznej polskich regionów, mogących na drodze współpracy i kooperacji tworzyć sieci wzajemnych powiązań.

W celu sformułowania wniosków na podstawie przeprowadzonych analiz ekonomicznych wykorzystano w pracy przede wszystkim metody logiczno-dedukcyjne.

Tak dokonana analiza opisowa dotyczyła treści zarówno teoretycznych, jak i poznawczych. Dlatego dominującą formą badania stała się analiza przyczynowo-skutkowa, pozwalająca na właściwą ocenę zebranych materiałów faktograficznych oraz prawidłowy tok badawczy. Równie ważna okazała się analiza liczbowa w oparciu

o proste techniki statystyczno-matematyczne, wykorzystujące podstawowe wskaźniki pomiaru potencjału e-rozwoju województwa dolnośląskiego i pozwalające w pewnym stopniu na weryfikację przyjętych założeń badawczych.

Metodami badawczymi pracy są głównie: metoda opisowa, w odniesieniu przede wszystkim do krytycznego przeglądu krajowej i zagranicznej literatury przedmiotu, metoda historyczna, metoda analizy porównawczej, metoda heurystyczna oraz metody statystyczne. Większość danych została przedstawiona w formie tabelarycznej i graficznej, co ma pomóc czytelnikowi w analizie informacji i stanowi dogodną formę przybliżenia istotnych danych i faktów.

Obszarem badawczym są wybrane regiony Polski i Unii Europejskiej, przy czym Dolny Śląsk stanowi przykład aplikacyjny. Kryterium doboru tych regionów zostało oparte przede wszystkim na jakościowych miernikach wykorzystywanych w analizach sieci.

Horyzont czasowy zaproponowanych rozważań i badań podjętych w pracy jest zróżnicowany w zależności od materiałów faktograficznych poddawanych weryfikacji. Przy omawianiu problemów czy zagadnień, których pomiar nie był możliwy do przeprowadzenia w rozpatrywanym przedziale czasowym (w latach 2007-2011), uwzględnione zostały również okresy wcześniejsze. Podobnie w wypadku zjawisk bieżących czasami przyjęte zostały okresy krótsze niż pięć ostatnich lat. W zakresie rekomendacji i określenia perspektyw kształtowania się nowej sytuacji regionu ekonomicznego zaproponowana została prognoza stopnia wewnętrznej spójności terytorialnej Dolnego Śląska w aspekcie integracji regionu z europejskimi obszarami wzrostu w latach 2010-2020.

Autorka ma nadzieję, że niniejsze opracowanie, w którym zastosowano ujęcie epistemologiczne, koncentrując się na istocie problemów nowych, dynamicznie zmieniających się wyzwań funkcjonowania struktur regionalnych w międzynarodowej gospodarce sieciowej, stanowić będzie interesującą lekturę o charakterze poznawczo-teoretycznym z empirycznymi przykładami skutecznego kreowania i efektywnej implementacji działań w zakresie innowacyjnego rozwoju regionu ekonomicznego.